

ΕΠΙΣΤΗΜΗ, ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ, ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΑ

ΕΤΟΣ Δ'.
ΑΡΙΘ. 47

Έν Πειραιεϊ Μάρτιος
1887

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
Δ. Κ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΕΠΑΝΟΡΘΩΜΑΤΑ (*)

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Π. ΚΡΕΜΟΥ

ΣΤ'.

ΔΗΜΩΔΗ ΙΣΤΟΡΙΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ

Κομνᾶς Τράκας ἐν συμπλοκαῖς Τούρκων καὶ Ἑλλήνων περὶ τὸν Παρνασσόν, ἀλλαγῶν καὶ παρὰ τὸ Κακόρρευμα, Κεφαλόβρυσον, Γούπατον, Καρχαβέλια, Ἀλησᾶκον (Μάνσης). — Ναϊδιον Ζαμπρῶ ἐπὶ τοῦ Παρνασοῦ — Μάχη Βασιλικῶν. — Συμπλοκὴ παρὰ τὴν Νευρόπολιν τοῦ Καλλιδρόμου. — Πολιορκία Ὑπάτης δευτέρα. — Συμπλοκὴ περὶ ἅγιον Δημήτριον. — Μάχη Ἀμπλιανῆς. — Καπάκια, πάτα, ἀμνηστία. — Ἐκστρατεία Καραϊσκάκη εἰς τὴν ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδα. — Ἐσχάτος κίνδυνος τῆς ἐπαναστάσεως. — Αἰχμαλωσία, σφαγὴ, ἀμνηστία Ἑλλήνων. — Κομνᾶς Τράκας ἐπὶ Καποδιστρίου καὶ Ὄθωνος.

Οἱ Τούρκοι καταπτοηθέντες ἐκ τοῦ ἡρωϊσμοῦ τῶν Ἑλλήνων ἔμειναν ἐπὶ δύο ἐβδομάδας ἐν Γραβιᾷ μὴ τολμῶντες νὰ προχωρήσωσι πρὸς τὴν Ἀμφισσαν. Καὶ ὁ μὲν Κιοσσὲ Μεχμέτ πασσαῶς στραφεὶς πρὸς τὰ ὀπίσω διηυθύνθη πρὸς τὴν Μενδινιτζάν, ὁ δὲ Ὁμέρ Βρυώνης ὡς ἐμπειρότερος καὶ τολμηρότερος μένων ἐν Γραβιᾷ ἐποιεῖτο ἐπιδρομὰς εἰς τὰ ἔνθεν καὶ

(*) Ὅρα ἀριθ. φύλ. 46, σελ. 721—726.

ἐνθεν αὐτῆς Βλαχοχώρια, ἵνα πτοήσῃ τοὺς ἀφελεῖς κατοίκους διὰ τῆς αἰχμαλωσίας γυναικῶν καὶ παιδῶν καὶ τῆς διαρπαγῆς τῆς ἐπὶ τῶν ὄρεων κεκρυμμένης περιουσίας.

Ἄλλ' ὁ Ὁδυσσεὺς προνοήσας τοῦτο εἶχε προαποστείλῃ τὸν μὲν Κομνᾶν Τράκαν εἰς τὰ ἀνατολικά τοῦ Παρνασοῦ χωρία καὶ τὸν Γκούραν εἰς τὰ δυτικά περὶ τὴν Γκιώναν, καὶ οὕτως ἀμόφτεροι διὰ τῆς εὐτολμίας αὐτῶν ἀπέκρουσαν τοὺς ἐπιδρομᾶς Τούρκους ματαιώσαντες τοῦ Ὁμέρ τὰ σχέδια. Τότε πολλαχοῦ ἐγένοντο ἀψιμαχίαι καὶ συμπλοκαὶ περὶ τὸν Παρνασσόν· οὕτως ὁ Τράκας ἐπολέμησε παρὰ τὸ Κακόρρευμα χείμαρρον μεταξὺ τῆς Κάτω Ἀγόριανης καὶ Μαριολατῶν τοῦ δήμου Δωριέων, περὶ τὸ Κεφαλόβρυσον πηγὴν κειμένην μεταξὺ τῆς Κάτω Ἀγόριανης καὶ Κακορρεύματος, περὶ τὸ Γούπατον ἢ Πλαγιαῖς καὶ Καρχαβέλια κείμενα ἐπὶ τοῦ Παρνασοῦ πρὸς Ν τῆς Σουβάλας καὶ Α τῆς Ἄνω Ἀγόριανης, ἔνθα τοὺς ἀναβάντας Τούρκους ἐκ διαφόρων μερῶν τοῦ Παρνασοῦ προλαβὼν ἔσωσε τὰς γυναῖκας καὶ παῖδας φονεύσας οὐκ ὀλίγους ἐκείνων καὶ τέλος ἀναγκάσας νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς Γραβιάν.

Σπουδαιότερα δὲ τῶν συμπλοκῶν τούτων ἦν ἡ ἐν τῷ χωρίῳ Μάνση γενομένη τῇ 20 Ἰουλίου τοῦ 1821 ἡμέρᾳ τῆς μνήμης τοῦ προφήτου Ἑλίου, ἣν ὁ μακαρίτης ὀπλιτάρχης διηγεῖτο ὡδὲ πως: «Ὁ Ὁμέρ πασσαῶς ἡγούμενος τριῶν χιλιάδων περίπου πεζῶν καὶ ἰππέων μετὰ πυροβολικοῦ εἰσήλαυνε πρὸς τὴν Βοιωτίαν. Οἱ Ἀγοριανῖται, Δαδιῶται, Ἀραχωβῖται, Σουλιῶται καὶ ἄλλοι ὑπὸ τὸν Βασίλειον Βούγορον, Κομνᾶν Τράκαν, Χαλμούκην, Μανίκαν καὶ ἄλλους ὀπλιτάρχας ἦσαν ἐστρατοπεδευμένοι ἐν τῷ χωρίῳ Μάνση παρὰ τὸ Δραχμάνι τοῦ δήμου Ἐλατείς, ὅπως διακόψωσι τὴν πρὸς τὰ πρόσω

πορείαν τῶν ἐχθρικών τούτων δυνάμεων. Τινὲς τῶν Ἑλλήνων ἰδόντες μακρὰν τὸ προπορευόμενον ἰππικὸν τῶν Τούρκων καὶ ὑπολαβόντες αὐτὸ φορητὰ ζῶα μεταφέροντα τροφάς, πολεμοφόδια καὶ χρήματα (χαζνέ) ἐξελθόντες τοῦ χωρίου ἔτρεχον, ὅπως προλάβωσιν αὐτὰ παρὰ τὰς ἐπιμόρους διαταγὰς τῶν ἀρχηγῶν ἀσχολουμένων περὶ τὴν ὀχύρωσιν, τοῦ μὲν Κομνᾶ Τράκα ὀχυρωθέντος μετ' ἑκατὸν πενήτην ἀνδρῶν ἀλλαχοῦ καὶ ἐν τινὶ ἰσογείῳ ἐκ πλίνθων ἐκτισμένη οἰκίᾳ ἐν τῇ θέσει Ἀλησάκω τῆς Μάνεσης· ὁ δὲ Βούσγος, Μανίκας καὶ λοιποὶ μετὰ τετρακοσίων ὄπισθεν αὐτοῦ ἐντὸς τοῦ περιβάλλου τῆς ἐκκλησίας. Ἄλλ' ἐπὶ τέλους γνωσθέντος ὅτι οἱ ἐπερχόμενοι ἦσαν ἰππεῖς μετὰ πυροβολικοῦ ἐπάτησαν οἱ πρὶν κατ' αὐτῶν ἐξελθόντες Ἑλληνες εἰς φυγὴν παρασύραντες καὶ τοὺς ὑπὸ φόβου καταληφθέντας ἐν τῷ περιβάλλῳ τῆς ἐκκλησίας ὠχυρωμένους· οὕτω δ' ἄπαντας φεύγοντας κατὰ τὸ πεδίον τῆς Ἐλατείας μέχρις Ἀγίας Μαρίνης κειμένης παρὰ τοὺς ΒΑ πρόποδας τοῦ Παρνασοῦ κατεδίωξαν οἱ ἰππεῖς Τούρκοι καὶ πολλοὺς ἐφόνευσαν. Οἱ δὲ περὶ τὸν Κομνᾶ Τράκα παραμείναντες οὐ μόνον ἔσωσαν πολλοὺς τῶν καταδιωκόμενων Ἑλλήνων ἀνακόψαντες τὴν ὁρμὴν τῶν ἰππέων, ἀλλὰ καὶ ἐπολέμησαν ἀνδρείως καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν ἀποκρούοντες κρατερῶς τὰς κατ' αὐτῶν ἐφόδους τοῦ Δεμίρ πασσᾶ. Τοσοῦτον δ' ἐγγύς ἐν τινὶ τῶν ἐφοδῶν ἐγένοντο οἱ Τούρκοι τῷ Ἑλληνικῷ ὀχυρώματι, ὥστε θέντες πῦρ ἤναψαν τὴν στέγην τῆς οἰκίας, ἐν ἣ ἦν ὁ Τράκας. Οἱ δὲ πολιορκούμενοι τῶν μὲν ἐπικειμένων αὐτοῖς Τούρκων ἐφόνευσαν τινὰς, τὰ δὲ ἀνημμένα ἐν τῷ ὀχυρώματι πίπτοντα ξύλα τῆς στέγης ἔρριπτον ἐκτὸς τούτου κατὰ τῶν ἐφορμώντων. Τέλος οἱ Τούρκοι διὰ τοῦ πυροβολικοῦ κατέστρεψαν μέχρις ἐδάφους καὶ τὸ ὀχύρωμα τῶν Ἑλλήνων. Ἄλλ' οὐδὲν ἦττον οἱ Ἑλληνες σκάψαντες λάκκους διὰ τῶν μαχαίρων (γιαταγανίων) ἐπολέμουν.

Ὁ δὲ πασσᾶς ἰδὼν ματαιουμένης ἀπάσας αὐτοῦ τὰς ἐλπίδας, πολλοὺς δὲ Τούρκους καὶ ἐκ τῶν τὰ πρῶτα φερόντων περὶ τὸ ὀχύρωμα κειμένους μετεκόμισε πυροβόλα εἰς ὑψηλότερον μέρος ἐγγύς τοῦ ὀχυρώματος, ὅπως ἠδύνατο νὰ προσβάλλῃ ἐπιτυχῶς τοὺς Ἑλληνας, καὶ ὄντως τῶν Ἑλλήνων τινὰς φονεύσας, ἐν οἷς καὶ τὸν ἀνδρειότατον ἱερέα Γεώργιον ἐκ Πεσκενίου, διέταξεν ἐφοδῶν· ἀλλὰ φονευθέντος τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ πυροβολικοῦ, ὁ πασσᾶς ἀπελπισθεὶς τοῦ νὰ ἐκπορθήσῃ τοὺς πολιορκουμένους ὑπεχώρησε περὶ τὴν δειλὴν ἐγκαταλιπὼν τοὺς φονευθέντας Τούρκους μετὰ τοῦ πλουσίου αὐτῶν ὁπλισμοῦ. Ἐκ τῶν λαφύρων τοῦ πολέμου ἐδωρήσαντο οἱ Ἑλληνες τῷ Κομνᾶ Τράκα διὰ τὴν ἀνδρείαν αὐτοῦ δύο ἀργυροχρύσους, « ἰσῆας πιστόλας », τοῦ ἰδίας χειρὸς παρ' αὐτοῦ φονευθέντος μπίμπαση (συνταγματάρχου) τοῦ Τουρκικοῦ πυροβολικοῦ, τὰ δὲ ἐπίλοιπα διενεμήθησαν οἱ στρατιώται. Διέπρεψαν δ' ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ ὁ φονευθεὶς ἐκ Πεσκενίου ἱερεὺς Γεώργιος (« Παπαγιώργης »), ὁ Γιαννακῆς Τζουτζόκος, αὐτὸς ὁ ἀρχηγὸς Κομνᾶς Τράκας καὶ τινες ἄλλοι.

Εἰς μνήμην δὲ τοῦ κατορθώματος τούτου ἐποιήθη καὶ τὸ

δημῶδες ἔσμα τοῦτο, ὅπερ πρῶτος ἐδημοσίευσεν ὁ Γαλάτης Γεργάνδιος:

« Ὁ Δίπλος πέρα πέρασε (*)
νὰ καρτερεῖσ' ἕνα πασσᾶ
μὲ δύο μὲ τρεῖς χιλιάδες.
Σὺν πῆγε κι ἀποκλείστηκε
μέσα εἰς τ' Ἀλησάκου·
φέρουν τόπια ἀπὸ τὴν Ἐγριπον,
κανόνια ἀπ' τὸ Ζητοῦνι
νὰ ρίψουν νὰ χαλάσουνε
αὐτὸν τὸν γιόν τοῦ Τράκα.
Καὶ μιὰ φωνὴ ἀκούστηκε
καὶ μιὰ φωνὴ τοῦ λέγει:
« Μὴν εἶσαι σὺ ὁ Πανουργιάς
μὴν εἶσαι κι Ὀδυσσεάς; »
— « Δὲν εἰμ' ἐγὼ ὁ Πανουργιάς,
δὲν εἰμαι κι Ὀδυσσεάς
μόν εἰμ' ἀπ' τὴν Ἀγόριανη
τῆς Φούρκας τὸ ξεφτέρι,
κι αὐτοῦ τοῦ Μουσταφάμπεη
τὸ φοβερὸ λιοντάρι,
ποῦ μέσ' τὸ Χάνι τῆς Γραβιάς
μαζὺ μὲ τὸν Δυσσεά
Τὰ ἔσματά μας βάψαμε
σὲ Τούρκικα κεφάλια,
ποῦ θέλω χίλιους στὸ σπαθι. »

Εἰς ἀνάμνησιν δὲ τῆς μάχης ταύτης καὶ τῆς τοῦ λαοῦ πρὸς τὰ θεῖα πίστεις ἀνήγειρεν ὁ Τράκας ἰδίας δαπάναις ἐν τῇ ἐπὶ τοῦ Παρνασοῦ διασταυρώσει τῶν ἐκ Δελφῶν, Κρίσης, Ἀραχωῆς, Ἀμφίσης, Ἀγόριανης καὶ Σουβάλας ἀγουσῶν ναΐδιον ἐπ' ὀνόματι τοῦ προφήτου Ἡλιοῦ τιμώμενον παρὰ πηγὴν ψυχροτάτου ὕδατος ἐν τῇ θέσει Ζαμπιῶ, παρ' ἣν ὁ ὀδύτης τὸ θέρος ὑπὸ ὑψιτενῆ ἑλάτῃ ἀναπαύεται· τὸν δὲ χειμῶνα ὑπὸ τὴν στέγην τοῦ ναΐδιου καταφεύγουσιν οἱ ἐκ τοῦ ψύχους τοῦ Παρνασοῦ κινδυνεύοντες ὀδοιπόροι.»

Μετὰ δὲ τὴν παρὰ τὴν Μάνεσην μάχην ὁ Δεμίρ πασσᾶς ἔλαβε τὴν εἰς Λεβαδίαν ἔγρουσαν ἀναμείναν καὶ ἄλλας πλείους ἐπικουρίας, ὅπως εἰσβάλωσιν εἰς Πελοπόννησον καὶ λύσωσιν τὴν πολιορκίαν τῆς Τριπόλεως· καὶ ὄντως εἴπετο αὐτῷ ἐκ Λαρίσης ὁρμηθεὶς ὁ ἀρχιστράτηγος Βαϊράμ πασσᾶς μετὰ τριῶν ἄλλων ὑποδεστέρων αὐτοῦ πασσᾶδων, τοῦ Μεμῆ πασσᾶ, Σαχιν Ἀλῆ καὶ Χατζῆ-Βεκήρ, ἄγων ἰππικόν, πυροβολικόν καὶ πεζικόν περὶ τὰς δέκα χιλιάδας, διατεταγμένους νὰ βαδίσῃ ἐσπευσμένως καὶ εὐθὺ διὰ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Πελοπόννησον πρὸς λύσιν τῆς πολιορκίας τῆς Τριπόλεως. Οἱ Ἑλληνες ἐπλαρχηγοὶ Ἰωάννης Δουβουνιώτης, Κομνᾶς Τράκας, Παπανδρέας, Ἰωάννης Γκούρας, Γεώργιος Δουβουνιώτης, Γεράντωνος καὶ Ν. Πανουριᾶς ἅμα μαθόντες

(*) Ἔσμα ἠρωϊκὸν ὑπὸ Emile Legrande, σελ. 124 (ἀριθ. 69).

ὅτι ὁ Βαϊράμ πασσᾶς ἀφικόμενος εἰς Λαμίαν ἐσκόπει νὰ ἐκινήσῃ ἐκ ταύτης, συνελθόντες συνεσκέψαντο τίνα ὁδὸν ὠφείλον νὰ καταλάβωσιν, ἵνα διακόψωσι τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν τοῦ ἐχθροῦ. Καὶ οἱ πλείστοι μὲν ἐξ αὐτῶν ἀναλογιζόμενοι τὴν σμικρότητα τῆς Ἑλληνικῶν δυνάμεων προὔτεινον νὰ καταλάβωσι τὴν διὰ Φουντάνας εἰς Βοιωτίαν ἄγρουσαν δίοδον, στενωπάτην, δασώδη καὶ δύσβατον, ὅπως ἐν αὐτῇ οἱ Ἑλληνες περὶ τοὺς 1500 ὄντες δυνηθῶσι νάντιστώσι κατὰ τῆς πολλῆς ὑπερέρας στρατιᾶς τοῦ Βαϊράμ πασσᾶ· ὁ δὲ Ἰω. Δουβουνιώτης γέρον ὢν πολυπείρος ἀντέλεξεν, ὅτι βασιλικὸς στρατὸς μετὰ πυροβολικοῦ, ἀρίστου ἰππικοῦ καὶ πλήθους ἄποσκευῶν καὶ πολεμοφοδίων δι' ἄμαξῶν μεταφερομένων δὲν δύναται νὰ διέλθῃ διὰ στενωπῶν καὶ δυσβάτων, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀνοικτῆς καὶ βατῆς ὁδοῦ τῶν Βασιλικῶν. Δεκτικῆς τῆς προτάσεως ταύτης τοῦ Δουβουνιώτου γενομένης, καταλαβόντες τὰ Βασιλικά περιέμενον τὸν ἐχθρὸν, ὅστις ἐκινήσας ἐκ Λαμίας εἶχε στρατοπεδεύσῃ τὴν νύκτα τῆς 25 Αὐγούστου παρὰ τὸ χωρίον Μῶλον ἀπέχον δύο ὄρας τῶν Βασιλικῶν. Τὰ τῆς μάχης ταύτης κατὰ τὴν διήγησιν τοῦ Κωνσταντίνου Δουβουνιώτου καὶ Δ. Ζαρίκα ἔχουσιν ὡδὲ πως:

Τῶν Ἑλλήνων ὁ μὲν Ἰωάννης Δουβουνιώτης, Κομνᾶς Τράκας καὶ Μπίτης διοικῶν μέρος τῶν στρατιωτῶν τοῦ Σκαλτζοδήμου, κατέλαβον τὸ ἀριστερὸν τῆς ὁδοῦ, τὸ δὲ δεξιὸν αὐτῆς ὁ Νῆκος Πανουριᾶς, Ἰωάννης Γκούρας καὶ Παπανδρέας διοικοῦντες τοὺς στρατιώτας τοῦ Πανουριᾶ· τὴν δ' ἐξοδὸν τῆς ὁδοῦ ὁ Γεράντωνος ἡγούμενος τῶν ὑπολειφθέντων ἐκ τοῦ στρατοῦ τοῦ Διακού, καὶ ὁ Καλύβας ἀδελφὸς τοῦ ἐν Ἀλαμάνῃ πεσόντος διοικῶν καὶ αὐτὸς τοὺς ὑπολοίπους τοῦ στρατοῦ τοῦ Σκαλτζοδήμου. Τὴν ἐπιούσαν (26 Αὐγούστου 1821) ἐφύρμησαν ὅπως ἐκβιάσωσι τὴν εἴσοδον· ἀλλ' ἀποκρουσθέντες ἔνθεν μὲν ὑπὸ τοῦ Παπανδρέα καὶ Γκούρα, ἔνθεν δὲ ὑπὸ τοῦ Κομνᾶ Τράκα, Μπίτη καὶ λοιπῶν περιήλθον εἰς ἀμηχανίαν. Ἄλλ' οὐδὲν ἦττον κατὰ κράτος προσέπιπτον τοῖς Ἑλλησι, καὶ ἡ μάχη κρατερὰ ἐγένετο, ὅτε ὁ Γκούρας, Παπαανδρέας, Τράκας, Ἰωάννης Ρούκης διοικῶν ἴδιον σῶμα καὶ ὁ Βασίλειος Βούσγος διοικῶν μέρος τοῦ σώματος τοῦ Ὀδυσσεῶς ἐκ τῶν ὀχυρωμάτων ἐκπηδῆσαντες ἐπέκειντο δεινοὶ τοῖς Τούρκοις, ὅτινες τὴν ὁρμὴν τῶν Ἑλλήνων μὴ δυνηθέντες νὰ ὑποστῶσι διαλύσαντες τὰς τάξεις ἐπάτησαν εἰς οὕτως ἄτακτον φυγὴν, ὥστε ἰππικόν, πυροβολικόν, πεζικόν, ἄμαξαι φορητὰ καὶ ζῶα συνανεμίγησαν. Οἱ Ἑλληνες φεύγοντας αὐτοὺς ἐφόνευσαν περὶ τὰς 2000 χιλιάδας, ἐν οἷς καὶ τὸν Μεμῆν Πασσᾶν ὁ δὲ Βεκήρ Πασσᾶς, ἦν ἤδη θενεὼς πρὸ τῆς μάχης ἐξ ἀσθενείας ἐν Λαμίᾳ· ἐκυρίευσαν 600 ἄμαξας πλήρεις τροφῶν, πολεμοφοδίων καὶ παντοίων ἄλλων εἰδῶν τοῦ πολέμου, ὄπλα, πολλὰς σημαίας καὶ πέντε κανόνια, ἐξ ὧν δύο ἐκυρίευσαν οἱ ὑπὸ τὸν Κομνᾶ Τράκα Ἀγοριανῆται καὶ Σουβαλιώται.

Τὰ δὲ λείψανα τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ κατεδίωξαν οἱ Ἑλληνες μέχρι τοῦ Σπερχεῖο ποταμοῦ, ὅν διαβάντες οἱ Τούρκοι

κατεσκήνωσαν ὀχυρωθέντες ἐν τῷ τῆς Λαμίας τέταρτον ὄρας ἀπέχοντι χωρίῳ *Σαρμουσακλή*, ἔνθα μετ' ὀλίγας ἡμέρας ὁ μὲν ἀρχιστράτηγος Βαϊράμ πασσᾶς διαταγῇ τοῦ σουλτάνου ἀπεκεφαλίσθη, ὁ δὲ ἐπίλοιπος αὐτοῦ στρατὸς ἐνοσηψάσης πανώλους (λοιμικῆς) κατεστράφη σχεδὸν ὁλόκληρος. Μετὰ τὴν μάχην δὲ ταύτην οἱ Ἑλληνες ἐστρατοπέδευσαν ἐν τῷ παρὰ τὰς Θερμοπύλας ἐπὶ τοῦ Καλλιδρόμου μίαν ὄραν περίπου ἀπέχοντι τοῦ Σπερχεῖο χωρίῳ Δαμάστα.

Ἐν τῇ σπουδαιότατῃ ταύτῃ μάχῃ, ἣτις οὐ μόνον ἔσωσε τὴν μόλις ἀρξαμένην ἐπανάστασιν, ἀλλὰ καὶ ἐνεψύχωσε μεγάλως αὐτήν, διεκρίθησαν ὁ μὲν Ἰωάννης Δουβουνιώτης ἐπὶ φρονήσει καὶ στρατηγικῇ πείρῃ, ὁ δὲ Ἰωάννης Γκούρας, Παπαανδρέας καὶ Κομνᾶς Τράκας ἐπὶ ἀνδρείᾳ. Ὁ Γκούρας μάλιστα τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἀνεδείχθη αὐτόχρημα ἥρω· τὰ ἐνδύματα αὐτοῦ ἦσαν πλήρη αἱμάτων, ἡ δὲ δεξιὰ χεὶρ αὐτοῦ ἦν ἐξωθηκυῖα ἐκ τῆς χρήσεως τοῦ ζιφους, ὅπερ ἀπέβη ἄχρηστον ἐκ τῆς σφαγῆς τῶν Τούρκων· αὐτὸς δ' ἰδίᾳ χεὶρὶ ἀπέσφαξε καὶ τὸν Μεμῆν πασσᾶν.

Μετὰ τὴν μάχην τῶν Βασιλικῶν ἐγένετο τῷ 1822 συμπλοκὴ παρὰ τὴν Νευρόπολιν χωρίον ἔρημον κείμενον ἐπὶ τοῦ Καλλιδρόμου· καὶ οἱ μὲν Τούρκοι ἦσαν ἐστρατοπεδευμένοι ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτοῦ· οἱ δὲ Ἑλληνες ὑπὸ τὸν Γκούραν, Τράκα καὶ Ρούκην, ἀρχηγούντος τοῦ Ὀδυσσεῶς, πρὸς δυσμὰς τοῦ χωρίου. Οἱ Τούρκοι ἦσαν περὶ τὰς 2000 χιλιάδας πεζῶν καὶ ἰππέων· οἱ δὲ Ἑλληνες ἔχοντες καὶ ἐν πυροβόλον δις κατὰ τῶν Τούρκων ἐπιπεσόντες ἐξέωσαν αὐτοὺς ἐξ ἐνὸς ὀχυρώματος ἐγκαταλιπόντας καὶ τὸ ταμεῖον τοῦ στρατοῦ ἐντὸς διασκήσου, ὅπερ, ἀγνοούντων τὸ περιεχόμενον τῶν Ἑλλήνων, ἐφορμήσαντες αὐτῆς οἱ ἰππεῖς Τούρκοι ἀνέλαβον. Ἄλλ' ἐν τῷ δευτέρῳ ὀχυρώματι ἀντίστησαν οἱ Τούρκοι γενναίως. Κατὰ τὴν συμπλοκὴν δὲ ταύτην ἐπληρώθησαν ἐκ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Κομνᾶ Τράκα δύο Ἀγοριανῆται ὁ Θεόδωρος Ἀλεξάνδρου καὶ ὁ Παναγιώτης Μπούκαλης.

Μετέσχε δὲ ὁ Κομνᾶς Τράκας καὶ τῆς πρώτης καὶ δευτέρας πολιορκίας τῆς Ὑπάτης τῶν γενομένων τῷ 1822. Κατὰ τῆς Ὑπάτης φρουρουμένης ὑπὸ τῶν ἐντοπίων Τούρκων καὶ ὑπὸ στρατοῦ τοῦ ἐν Λαμίᾳ ἐδρεύοντος Δράμικου ἐπῆλθον ὁ Νικήτας, Ν. Πανουριᾶς, Κ. Τράκας, Γκούρας, Ν. Κοντογιάννης. Κατὰ δὲ τὴν δευτέραν ἡμέραν τῆς πολιορκίας συνήθη μάχη κατὰ τοὺς περιβάλλους τῆς Ὑπάτης, ὅτε κατ' ἀρχὰς μὲν ἐπάτησαν οἱ Ἑλληνες, εἶτα δὲ οἱ Τούρκοι· ἀλλ' ἐπικουρίας μεγάλης τοῖς Τούρκοις πεμφθείσης οἱ Ἑλληνες ἔλυσαν τὴν πολιορκίαν.

Μετὰ τὴν μάχην τῶν Βασιλικῶν οἱ περὶ τὸν Παρνασοῦν κάτοικοι ἀπαλλαγέντες τῶν Τουρκικῶν στρατευμάτων ἐπανῆλθον εἰς τὰς ἐστίας, ὅπως φροντίσωσι περὶ τῶν οἰκειῶν. Ἄλλὰ τὸ ἐπόμενον θέρος νέοι Τουρκικοὶ στρατοὶ ἐπῆλθον ὑπὸ ἄλλους ἀρχηγούς καὶ ὑπὸ τὸν Μεμῆτ πασσᾶν. Οὗτος εἰσβάλων ἐκ Λαμίας εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Λοκρίδα μέχρις Ἀταλάντης διεῖλε τὸν στρατὸν αὐτοῦ εἰς τρία, ὧν μέρος μὲν

ἐπιμεψε διὰ τοῦ Ζεμενοῦ (τῆς παλαιᾶς περιουμένου Σχιστῆς ὁδοῦ) ὑπὸ τὸν Τσελελεδίμπεην· ἑτέραν δὲ μοῖραν διὰ τῆς Ἀγόριανης ὑπὸ τὸν Μουσταμπεην· αὐτὸς δὲ διὰ τῆς Γραβιάς ὠδεύσεν, ὅπως ἐκπορθῶν πάσας τὰς ὑπὸ Ἑλλήνων φυλαττομένας θέσεις εἰσβάλλῃ εἰς Ἀμφισσαν. Ἄλλ' ὁ Τσελελεδίμπεης καὶ Μουσταμπεης ἀποκρουθέντες ἰσχυρῶς, ὁ μὲν πρῶτος ὑπὸ τῶν Ἀραχοβιτῶν, ὃν ἠγεῖτο ὁ Λάιος, οἱ δὲ ὑπὸ τοῦ Κομνᾶ Τράκα εἰς ἅγιον Δημήτριον τοῦ Κεφαλοβρύσου ἐπανήλθον εἰς Γραβιάν, ὅπου ἠνώθησαν αὐθις μετὰ τοῦ πασσαῦ.

Περὶ τῆς συμπλοκῆς δὲ περὶ τὸν ἅγιον Δημήτριον οἱ γέροντες Ἀγόριανης διηγούνται ταδε :

Ὁ Μουσταμπεης ἄγων περὶ τοὺς 1500 πεζῶν καὶ ἰππέων ἀνέλαθε τὴν διὰ τοῦ Παρνασοῦ, ὡς εἴρηται, εἰσβολήν, ὅπως διὰ τῆς ἀρπαγῆς τῶν ἐπ' αὐτοῦ φυλασσομένων αἰγῶν καὶ προβάτων καὶ τῆς αἰχμαλωσίας γυναικῶν καὶ παιδῶν τῶν ἐκ τῶν πεδινῶν χωρίων καταφυγόντων ἐκεῖ πτοήσῃ τοὺς ἀνδρείους καὶ ἐξαναγκάσῃ αὐτοὺς εἰς ὑποταγήν. Τῇ 18 Ὀκτωβρίου τοῦ 1822 ἀναβαίνων καὶ εὐζωνοτάτῳ ἀνδρὶ χαλεποτάτων ὁδὸν τὴν ἄγουσαν ἐκ τῆς κάτω Ἀγόριανης εἰς τὴν Ἄνω ἀφίκετο εἰς θέσιν, ἐν ἣ ὑπάρχει ναῖδιον τοῦ ἁγίου Δημητρίου· ἐγγὺς δ' αὐτοῦ πρὸς ἄρκτον ἐπὶ ἀποκρήνου κατ' ἀνατολὰς λόφου ἀρχαία μάρμαρα παμμεγέθη καλῶς λελαξευμένα καὶ προσηρμοσμένα, ἐξ ὧν ἡ θέσις αὕτη ἰσχυρῶς ἀνομάζεται «Μάρμαρα» ἀπέχουσα ἡμίσειαν περίπου ὄραν τῆς Ἀγόριανης (ἀρχαίας Χαράδρας) καὶ τῆς ποτ' εὐδαίμονος Λιλαίας κατὰ τὴν ἐπιγραφήν: «Χαῖρε πόλις εὐτυχῆς εὐδαίμων Λιλαίων.»

Κατὰ τὴν θέσιν ταύτην ἀνεκοψε τὴν πορείαν τοῦ Μουσταμπεης ὁ Τράκας, ὅστις εἶχεν αὐτοῦ τοποθετηθῆ μετὰ 150 Ἀγориανιτῶν καὶ ἄλλων Ἑλλήνων. Ἐτάχθησαν δ' ὑπὸ τοῦ Τράκα οὕτως: πρὸς ἀνατολὰς τῆς εἰσόδου ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Δῆμος μετὰ καὶ ἄλλων καὶ τοῦ πρωτοπαλλήκαριου Γιαννάκη Τζουτζόκου, πρὸς δυσμὰς ὁ ἕτερος ἀδελφὸς Σπυρίδων καὶ τὸ ἕτερον πρωτοπαλλήκαρον Κοντογιάννης· αὐτὸς δὲ ὁ Τράκας κατέλαθε τὰ ἐγγύτατα τῆς ὁδοῦ. Πεντάκις ὤρμησαν οἱ Τούρκοι νὰ διανοίξωσι τὴν ὁδόν, ἀλλὰ πεντάκις ἀπεκρούθησαν ἐρρωμένως. Κατὰ δὲ τὴν περὶ τὴν δεῖλην τελευταίαν ἐξοδὸν φρονεθέντος τοῦ ἀτρομήτου Γιαννάκη Τζουτζόκου τοῦ ἐξ Ἀγόριανης, ὅπως ἰσχυρῶς ἐπέπεσον οἱ Ἕλληνες διὰ τῶν ξιφῶν κατὰ τῶν Τούρκων, ὥστε οὗτοι ἐτράπησαν εἰς ἄτακτον φυγὴν καταλιπόντες νεκροὺς τεσσαράκοντα ἐπτὰ καὶ τριάκοντα αἰχμαλώτους, ἵππους καὶ πολεμφοδία. Ἐνιοὶ δὲ τῶν φευγόντων Τούρκων κατέπεσον κατὰ κρημνῶν τοῦ λόφου τῶν «Μαρμάρων». Οὕτω δ' ἀποτυχῶν ὁ Μουσταμπεης υπεχώρησεν εἰς Γραβιάν, ἐνθα διετέλει ἀπρακτῶν ὁ Τουρκικὸς στρατὸς μὴ δυνθεὶς μήτε διὰ τῆς Σχιστῆς ἢ Τραχειᾶς ὁδοῦ (Ζεμενοῦ) μήτε διὰ τῆς Ἀγόριανης μήτε διὰ τῆς Ἀμπλιανῆς νὰ διέλθῃ εἰς τὸν Κρισαῖον κόλπον, δι' οὗ ἐσκόπει νὰ διαπεράσῃ εἰς Πελοπόννησον.

Ἐπιεικέμενης δὲ τῆς μάχης (13 Ἰουλίου 1824) τῆς Ἀμπλιανῆς ὁ Κομνᾶς Τράκας καὶ ὁ Χαλμούκης προκατέλαθον

τὴν ἐξ Ἀγόριανης εἰς Ἀράχοβαν διὰ τοῦ Παρνασοῦ ἄγουσαν μὴ δι' αὐτῆς διέλθωσιν οἱ ἔχθροί. Ἄμα δὲ μαθόντες ὅτι οἱ Τούρκοι ὤρμησαν διὰ τῆς Ἀμπλιανῆς ἐπευσαν καὶ περὶ τὴν δεῖλην προκατέλαθον αἰφνης τὰ ἀνατολικά αὐτῆς, ὑπόθεν προσέβαλον τοὺς Τούρκους ἐκ τῶν πλαγιῶν. Ἡ αἰφνιδία αὕτη ἐμφάνισεν τοῦ Τράκα κατεπτόθησε τοὺς Τούρκους, τοὺς δὲ Ἕλληνας τὰ μάλιστα ἐνεθάρρυνεν, ὥστε ἐξεληθόντες οὗτοι ἐκ τῶν ὄχυρωμάτων ἐτρεψαν τοὺς Τούρκους. Ἐν τοῖς πρώτοις δ' ἐξεπλήθησεν ἐκ τῶν ὄχυρωμάτων ξιφῆρης ὁ ἀνδρῆος Σταυρὸς Κόντος.

Κατὰ δὲ τὴν ἐναρξιν τῆς πολυκρότου μάχης (18—24 Νοεμβρίου 1826) τῆς Ἀραχόβης κατὰ τοῦ Μουσταμπεη ὁ Τράκας κατεῖχε τὴν διαταγὴν τοῦ Καραϊσκάκη τὴν αὐτὴν ἐπὶ τοῦ Παρνασοῦ ὁδόν, ἐν ἣ συνέλαθε Χριστιανόν, ὅστις ἐκόμιζε παρὰ τοῦ Μουσταμπεη ἐπιστολήν πρὸς τοὺς ἐν Ἀμφίση Τούρκους, ἐν ἣ οὗτος ἐζήτειτο βοήθειαν, ὅπως λύσωσι τὴν κατ' αὐτοῦ πολιορκίαν τῶν Ἑλλήνων. Τὸν γραμματοκομιστὴν τοῦτον ἔχοντα κεκρυμμένην τὴν ἐπιστολήν τοῦ Μουσταμπεη ὑπὸ τὰ πέδιλα (τακρούγια) ἐκρέμασαν οἱ Ἕλληνες ὡς προδότην. Εἶτα δὲ συνετάχθη ὁ Τράκας τοῖς ἐκ δυσμῶν τοῦ λόφου «Κουμούλας» τοῦ ὑπεράνω τῆς Ἀραχόβης (Ἀνεμωρείας) πολιορκουσι τοὺς ἔχθρους Ἕλλησι καὶ διέπρεψε καὶ ἐν αὐτῇ.

Διὰ τοὺς ἀγῶνας δὲ τούτους ὁ Κομνᾶς Τράκας τῇ μὲν 21 Φεβρουαρίου 1822 οἱ ἀρεοπαγίται ἔδωκαν αὐτῷ «τὸ λαμπρόν τῆς ταξιαρχίας ἀξίωμα, τῇ δὲ 21 Αὐγούστου 1824 ὁ ὑπουργὸς τοῦ πολέμου «τὸν βαθμὸν τῆς ὑποχιλαρχίας» τῇ δὲ 24 Σεπτεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ὁ αὐτὸς «τὸν βαθμὸν τῆς χιλαρχίας».

Ἠγαπᾶτο δὲ καὶ ἐτιμᾶτο πολὺ παρὰ τοῦ Ὀδυσσεῖος, Καραϊσκάκη, Θ. Κολοκοτρώνη καὶ μάλιστα ὑπὸ τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντου, ὃ καὶ πολιτικὸς φίλος ἦν.

Οἱ Ἕλληνες στερούμενοι τῶν τοῦ πολέμου ἀναγκαίων καὶ τῶν τῆς διατροφῆς καὶ ἐνδυμασίας αὐτῶν τε καὶ τῶν ἐν σπηλαιῶσι καὶ φραγξί τῶν ὄρεων δικαιομένων οἰκογενειῶν αὐτῶν καὶ πρὸ πάντων χρημάτων ἐν καιροῖς χαλεποῖς τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος δ' εὐφυοῦς στρατηγήματος ἐσώζοντο, ὅπερ ὀνόμαζον «καπάκια», ἐδήλουν δὲ αὐτὰ παρὰ τοῖς Ἕλλησι ψευδῆ ὑποταγήν, ἣν καὶ «προσκύνησιν» ἐκάλουν, ἣς προηγεῖτο ἡ λεγομένη «πάτα», ἣτοι ἀνακωχῆ. Ἄλλ' ἄμα παρήρχετο ὁ κίνδυνος τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ λαοῦ καὶ τῆς στερήσεως τῶν ἐπιτηδείων, ἐπανελάμβανον καὶ πάλιν τὸν πόλεμον ἐτι ζωηρότερον, ἀνακτώμενοι νέας δυνάμεις ἐκ τῆς ψευδοῦς ταύτης ἀνακωχῆς. Σημειωτέον δὲ ὅτι καὶ οἱ στρατηγοὶ τῆς Τουρκίας πρὸς δίκασιν ἑαυτῶν ἐκ τῆς ὀργῆς τοῦ σουλτάνου ἀπαιτούντος παρ' αὐτῶν τὴν τελείαν ὑποταγήν τῆς Ἑλλάδος ἢ τὴν αὐτῶν κεφαλὴν προπαρεσκευάζον καὶ αὐτοὶ κρυφίως κατὰ τόπους καὶ ἀναλόγως τῶν περιστάσεων «καπάκια», ἄτινα σκοπίμως ἠγγεγον ἠγγεγον πρὸς τὴν Τουρκικὴν κυβέρνησιν ὡς δῆθεν τελείαν ὑποταγήν. Καὶ αὕτη δὲ ἡ Πύλη ἐν ἐτι μείζονι ἀδυναμίᾳ διατελοῦσα ὅπως ὑποτάξῃ τοὺς Ἕλληνας πρὸς κατα-

πραῦσιν τῆς κοινῆς γνώμης τῶν Χριστιανικῶν λαῶν τῆς τε Εὐρώπης καὶ Ἀμερικῆς φοβουμένη μάλιστα τὸν ἀεῖποτε ὑποκείμενον Ρωσικὸν πόλεμον προθύμως παρεδέχετο τὰ καπάκια καὶ διέδιδεν ὡς ἀληθῆ τὰ ψευδῆ περὶ ὑποταγῆς τῶν Ἑλλήνων θρυλήματα τῶν στρατηγῶν αὐτῆς.

Μετὰ δὲ τὴν ἡρωϊκὴν ἐξοδὸν τοῦ Μεσσολογίου (10 Ἀπριλίου 1826) ὁ περὶ ἀνεξαρτησίας ἄγων περιστάλη κυρίως κατὰ μὲν τὴν Πελοπόννησον ἐν Παλαμηδεῖῳ, κατὰ δὲ τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα ἐν τῇ ἀκροπόλει Ἀθηνῶν καταληφθέντος τοῦ λοιποῦ ἐδάφους ὑπὸ τῶν πολεμίων. Ὁ Κιουταχῆς διαθείς τὰ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος, ὡς ἠθούλετο, ἐστράφη εἰς τὰς Ἀθήνας, ὃν τὴν ἐκπόρησιν ἢ πύλην ἐπέτασεν αὐτῷ καὶ ἐπέσπευδεν, ὅπως τάχιστα καταπονομένης τῆς ἐπαναστάσεως προλάβῃ τῶν Εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων τὴν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων ἐνεργὸν ἐπέμβασιν, ἣς προάγγελος ἐγένετο ἡ ἀπὸ 6 Ἀπριλίου 1826 συνθήκη. Τότε ὁ Κιουταχῆς προαπένειμε τοῖς λαοῖς ἀμνηστειάν καίπερ βέβαιος ὦν ὅτι οἱ Ἕλληνες οὐδέποτε θάπεδέχοντο.

Ἡ λόγῳ δ' αὕτη ἀμνηστειά, ἔργῳ δὲ ἀνακωχῆ ὠφέλησε πολλαχῶς τοὺς ἐπαναστάτας, διότι ἐνθεν μὲν ἀπηλλάσσοντο τῶν καταπίεσεων τῶν Τουρκικῶν στρατῶν, ἐνθεν δὲ ἐδίδοτο αὐτοῖς πρὸς ἀναψυχὴν χρόνος, ὅπως ἀναλάβωσιν ἐκ τῶν θειῶν τοῦ πολέμου, ἄτινα ὑψίστατο κυρίως ἡ ἐκτός τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδος ὡς κειμένη εἰς τὰ πρόθυρα τῶν κατεργομένων ἐχθρικῶν στρατῶν. Ὑπὸ τοιαύτας περιστάσεις καὶ πρὸς τοιοῦτον σκοπὸν ὕπαιταρχαι τε, ἐν οἷς καὶ ὁ ἀοίδιμος Καραϊσκάκης, καὶ προδροντες ἀλλαχοῦ τε καὶ περὶ τὸν Παρνασσόν, οἶον κατὰ τὴν τότε στρατιωτικὴν διαίρεσιν ὁ Λαμίας (Ζητουνίου) καὶ Μενδενιτζῆς ἀρχηγὸς Γ. Δουβουινιώτης, ὁ Λοιδωρικίου Α. Σιαφάκας, ὁ Ἀμφίσης Κομνᾶς Τράκας καὶ ὁ Λεβαδείας Ἰωάννης Ρούκης ἀποδειξάμενοι τὴν δῆθεν ἀμνηστειάν προέτρεψαν τοὺς λαοὺς νὰ δεχθῶσιν αὐτήν. Οὕτω δὲ ἀπαλλαγείσης τῆς ἡπείρου Ἑλλάδος τῶν ἐχθρῶν οἱ μαχηταὶ αὐτῆς μετέβησαν εἰς Πελοπόννησον. Τότε καὶ ὁ Καραϊσκάκης ἀποχωριζόμενος εἶπεν αὐτοῖς: «Ἀδέλφια, σὰς ἀφίνομεν Ἕλληνας καὶ «Χριστιανούς, καὶ, ὅταν μετ' ὀλίγον ἐπανέλθωμεν, νὰ σὰς εὐρωμεν πάλιν Ἕλληνας καὶ χριστιανούς καὶ οὐ Τούρκους».

Καὶ ἐπὶ τινὰ μὲν χρόνον, ὡς εἰκός, διετηρήθη ἡ ψευδῆς αὕτη ἀνακωχῆ· ἄμα δ' ὅμως ὁ Καραϊσκάκης ἀνεκνήρυξε ἀρχηγὸς τῶν κατὰ τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα ὀπλων ὡς ὁ μόνος ἀντάξιος τοῦ Κιουταχῆ ἀνταγωνιστῆς κατὰ τὴν στρατηγικὴν ἰκανότητά, ἡ ἀμνηστειά καὶ ἡ ψευδῆ ἀνακωχῆ ἀνετράπησαν. Ὁ Καραϊσκάκης προσέειπεν ὡς ἕριστος στρατηγὸς τὸ πρῶτον μέρος τοῦ Κιουταχῆ· διὸ μὲν Σεπτεμβρίῳ τοῦ 1826 συγκαλεῖ πολεμικὸν συμβούλιον, εἰς ὃ ἐδήλωσεν ὅτι ἡ Ἐλευσίς, ἣν κατεῖχον οἱ Ἕλληνες, οὔτε αὐτοὺς ὠφελεῖ οὔτε τὸν ἐχθρὸν ἐθλαπτε· ἡ δὲ μάχη τοῦ Χαϊδαρίου, εἰκαὶ ἐφύθησε τὸν Κιουταχῆν, ἐλάχιστον ὅμως ἐθλαπεν· ὅτι ὤφειλον οἱ Ἕλληνες νὰ ἐκστρατεύσωσιν εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα νὰ ποβάλωμεν ἐκεῖθεν ὅλας τὰς Τουρκικὰς φρουράς νὰ ὀπίσωσι καὶ

ἐφοδιάσωσιν ἐκ νέου τοὺς λαοὺς αὐτῆς, νὰ κλείσωσι τὰς Θεσσαλικὰς δι' Ἑλληνικῆς φρουρᾶς, καὶ οὕτω νὰ κόψωσι πᾶσαν συγκατοικίαν τῆς ἡπείρου Ἑλλάδος πρὸς τὸν Κιουταχῆν.

Μηδενὸς δ' ἀντελέξαντος τῇ 25 Ὀκτωβρίου 1826, ὁ Καραϊσκάκης ἐστράτευσε πρὸς τὰς Πλαταιὰς ἠγούμενος 2000 περίπου ἀνδρῶν, ἐν οἷς ὁ ἄριστος ἀρχηγὸς τοῦ ἰππικοῦ Χατζημηχάλης μετὰ 60 ἰππέων. Ἡ ἀνατολικὴ Ἑλλάς τάχιστα ἀνωρθώθη ἐνοπλῶς ὑπὸ τοὺς κατὰ συνθήκην ὡς ἀνωτέρω ἀνακωχέοντας ὀπλαρχηγούς αὐτῆς, ὃν εἰς καὶ ὁ Κομνᾶς Τράκας, ὅστις ἄμεσον ἐνεργὸν μέρος ἔλαθε κατ' ὅλας τὰς συγκροτηθείσας μάχας, ὡς εἴρηται, Ἀραχόβης κατὰ τοῦ Μουσταμπεη, Ἀμφίσης κατὰ τοῦ Ἰσμαὴλ Μπέη, Ἀμόραντος τῶν Κραββαρίων κατὰ τοῦ Βελῆ Κογιιάτζου, τῆς Φοντάνας τῆς Λοκρίδος κατὰ τῆς ἐκεῖ ἐχθρικῆς φρουρᾶς, εἰς Ἀσπρα σπήτια τοῦ Διοστόμου κατὰ τοῦ ἐμφανισθέντος ἐχθρικοῦ στόλου, ἀποπειραθέντος νὰ ποβιάσῃ στρατὸν ἢ καὶ νὰ ἐκφοβίσῃ ἀπλῶς τοὺς Ἕλληνας καὶ λοιπῶν μαχῶν ἀπὸ τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 1826 μέχρι τῆς πτώσεως τῶν Ἀθηνῶν 1827.

Περὶ δὲ τὰ τέλη Φεβρουαρίου τοῦ 1827 ὁ Καραϊσκάκης κληθείς ἐπισπευσμένως ἐπανέκαμψεν εἰς Ἀθήνας ἐλευθερώσας μὲν ἅπασαν τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, καταλιπὼν δὲ τριακονοσίου μὲν στρατιώτας φρουροὺς ἐν Διοστόμῳ, ὑπὸ τὸν ὀπλαρχηγὸν Ἀθανάσιον Κουτζονίκαν, πεντήκοντα δ' ἐν τῷ ἐπὶ τοῦ Παρνασοῦ μοναστηρίῳ τῆς Ἱερουσαλήμ, ἐν Ἀμφίση δὲ ὀπλαρχηγούς Νᾶκον Πανουρῆαν, Κομνᾶν Τράκαν καὶ Γ. Δουβουινιώτην μετὰ στρατὸν ἀναλόγου, ἐν δὲ Κραββαρίοις τὸν Γιώτην Νταγκλῆν καὶ Γεώργιον Μαλάμου, αὐτὸς δὲ μετὰ διαχιλίων περίπου κατῆλθεν αὐθις εἰς Ἀττικὴν.

Ἄλλ' ἔνεκα τοῦ θανάτου τοῦ Καραϊσκάκη (22 Ἀπριλίου 1827) καὶ τῆς ἀμέσως παραδόσεως τῆς Ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν κατὰ λήγοντα Μαῖον τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ἡ ἡπειρωτικὴ Ἑλλάς παρεδόθη πάλιν τῷ Κιουταχῆ, ἡ δὲ Πελοπόννησος τῷ Ἰβραήμ πασσαῦ ἐκτός τῆς Ἀκροναυπλίας καὶ τοῦ Ἀκροκορινθίου, ἐνθα τὰ λείψανα τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ συνηθροίσθησαν. Ἡ ἐπαναστάσις ἠωρεῖτο ἐκ μιᾶς τριχῆς, καὶ κατὰ πάντα ἀνθρώπινον ὑπολογισμὸν οὐδεὶς ἐν συνειδήσει ἠλπίζε τῆς Ἑλλάδος τὴν διάσωσιν. Ἡ πύλη ἔνεκα τοῦ ἐπαπειλούμενος αὐτὴν Ρωσικοῦ πολέμου ἐκραγέντος κατὰ Μαῖον τοῦ 1828 ἐν σπουδῇ συνήθροϊζε στρατοὺς κατὰ τῆς ἄρκτου, τὰ τῆς Ἑλλάδος ὡς ἀνάξια λόγου θεωροῦσα ἢ καὶ προβλέπουσα τὴν ὑποτέλειαν ἢ ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς· ὁ δὲ Κιουταχῆς ἐπειγόμενος, ὅπως ἀνέλθῃ ὡς τάχιστα εἰς Θεσσαλίαν καὶ πέραν ταύτης πρὸς τὰ μεγάλα κατὰ τῆς Ρωσσίας συνηθροισμένα Τουρκικὰ στρατεύματα, διεκήρυξε νέαν ἀμνηστειάν πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ἣν, ὡς εἰκός, οὗτοι δι' οὐδὲ λόγους καὶ κατὰ τὸ 1826 προθυμώτατα ἀπεδέξαντο καὶ πρὸ πάντων, διότι ἤδη ἠπληθεῖτο εἰπερ ποτὲ γενικὴ σφαγὴ καὶ αἰχμαλωσία, ἣτις καὶ ἤρξατο ἤδη ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν Βεῖζ Βασσάρη, Βελικογιιάτζου καὶ λοιπῶν ἐπανερχομένων ἐξ Ἀθηνῶν μετὰ ὀκτῶ χιλιάδων καὶ καταλαβόντων Ἀράχοβαν, Δελφούς, Κρίσαν, Ἀγόριανην,

Κολοβάτας, Ἀμφίσιαν, Τοπλία κλπ. Οἱ δὲ κάτοικοι Ἀγόριανης ἠχμαλωτίσθησαν τῆ 2 Ἰουνίου τοῦ 1827 ὑπὸ τοῦ Μουσελιμπη διαρπάσαντος καὶ τὸ ἐν Κακορρεύματι σπήλαιον, ἐν ᾧ εἶχον οἱ κάτοικοι, ἐν οἷς καὶ ὁ Κομνᾶς Τράκας, ἐναποθέσει τὰ πολιτικότερα αὐτῶν πράγματα. Τοιαύτη δ' αἰχμαλωσία καὶ διαρπαγὴ ἐγένετο γυναικῶν καὶ παιδῶν, ὥστε, εἰκαὶ ὁ Καποδίστριας ὡς πρῶτον μέλημα ἔσχε τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν αἰχμαλώτων καὶ διὰ τῶν διαπραγματεύσεων αὐτοῦ ἀπλευθερώθησαν πολλοὶ καθάπερ καὶ ἐπὶ Ὄθωνος, οὐχ ἦττον οἱ πλείστοι ἀπώλοντο ἢ σφαγέντες ἢ ἐκ κακουχίας ἀποθανόντες ἢ τὴν θρησκείαν αὐτῶν ἀποβαλόντες ἢ ἄλλως πως ἀπολεσθέντες, ἐν οἷς καὶ τις πρῶτος ἐξάδελφος τοῦ Κομνᾶ Κομνᾶς Δ. Τράκας Ματζούκας ἐπικαλούμενος. Ἄλλ' ὁ Κιουταχῆς ἔχων πρὸ ὀμμάτων τὰ τῆς ἀμνηστίας τοῦ 1826 ἀπήτησεν ἀκάμπτως ἡμέρους ὡς ἐγγύθιν πρὸς ἀκριβῆ τήρησιν τῆς τοῦ 1827 ἀμνηστίας. Προϋκίνοτο ἕρα θυσία ὑπὲρ τοῦ λαοῦ προύχοντες δὲ ὀπλιτάρχει ὡς καὶ ἐν ἄλλοις καὶ ἐν τῇ προκειμένῃ ἐσχάτως τοῦ ἔθνους χαλεπότητι τοὺς φιλάτους αὐτῶν εἰς τὸ χαῖνον τοῦ ἀγρίου νικητοῦ στόμα προσήνεγκον καὶ παρέδωκαν τῷ Κιουταχῆ τούτῳ: τὸν Παπαυγιέρην ἐκ Κάνηνης, Παλαντᾶν καὶ Ἰωάννην Ζήραν ἐκ Μαυρολιθαρίου, Μίτηλαν ἐκ Σεγδίτσας, Ἀμπελουργὸν ἐκ Σουβάλας, Ἀσπρολιθὴν ἐκ Κισφίνης, Τρίγκαν ἐξ Ἀμφίσιος, Μῆτρον Σφύκαν ἐκ Παύλιανης, Δαουτῆν ἐκ Προκορινίου καὶ ἄλλους. Ἀπὸ δὲ τοῦ Κομνᾶ Τράκα ὡς μᾶλλον ὑπόπτου καὶ ἰσχυροῦ θεωρουμένου ἐζητήθη ἡ οἰκογένεια· ἀλλ' οὗτος διίσχυρισθεὶς κατ' ἀρχάς, ὅτι αὐτὴ διέτριβεν ἐν Ἑπτανήσῳ, ἀπέστειλε γρατῆν τινὰ Ζαγκλαροῦν ὀνόματι ἀπὸ Κολοβάτων προσποιουμένην τὴν μητέρα τοῦ Τράκα. Ἄλλ' ἐπειδὴ μετ' οὐ πολὺ διὰ προδοσίας ἐγένετο τοῖς Τούρκοις γνωστόν, ὅτι ἡ οἰκογένεια ἐκρύπτετο ἐν τῷ σπηλαίῳ Ρέκα τῆς Γκιωνίας, ὁ δυστυχῆς Τράκας ἠναγκάσθη νάποστειλῆ τὴν αὐτοῦ σύζυγον μετὰ τῶν τριῶν τέκνων Λουκά, Λεωνίδα καὶ τῆς θηλαζούσης Εἰρήνης, ὧν τὸ πρεσβύτερον ἦν ἐξαετής, εἰς Λαμίαν, ἐνθα καθεῖρθησαν ἐν τῇ ἀκροπόλει ὑπέκρυψε δὲ τὸν πρωτότοκον αὐτοῦ υἱὸν Θεόδωρον καὶ τὰς δύο θυγατέρας.

Διὰ τῆς ἀπὸ 6 Ἰουλίου 1827 συνθήκης αἱ τρεῖς δυνάμεις ἐπέβαλον τοῖς διαμαχομένοις Ἕλλησι καὶ Τούρκοις ἀνακωχὴν ὅπλων ὡς ἀναπόφευκτον ὄρον πρὸς ἐναρξιν τῶν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος διαπραγματεύσεων. Καὶ ἡ μὲν Ἑλληνικὴ κυβέρνησις διεκήρυξε μὲν Ἀυγούστῳ τοῦ 1827 πρὸς τὸ ἔθνος τὴν ἐπιβληθεῖσαν παρὰ τῶν δυνάμεων ἀνακωχὴν, ἣν ἐζητήσατο καὶ ἡ ἐν Ἐπιδαύρῳ ἐθνικὴ συνέλευσις. Ἄλλ' εἰκαὶ ἡ ἀμνηστία τοῦ Κιουταχῆ διὰ τῆς συνθήκης ταύτης μετετρέπη εἰς ἀνακωχὴν, οὐχ ἦττον οἱ Τούρκοι ἠρνοῦντο τὴν ἐπιστροφὴν τῶν ἡμέρων καθεργγμένων ἐν τῇ ἀκροπόλει Λαμίας· διὸ καὶ ἕκαστος ὄφειλεν οἷς ἐγγίνωσκε τρόποις νὰ σώσῃ τοὺς ἑαυτοῦ. Τότε καὶ ὁ Κομνᾶς Τράκας ὄφειλε νὰ προνοήσῃ περὶ τῆς ἀπολυτρώσεως τῶν ἑαυτοῦ ἡμέρων· ἀλλ' ἡ γυνὴ αὐτοῦ καὶ τὸ ὑπομάζιον θυγάτριον ἦσαν ἤδη τεθνηκυῖαι, ἐξ

ὧν ἡ γυνὴ Βασιλικὴ ἐτελεύτη μὲν Ἀυγούστῳ τοῦ 1828 ἔγρουσα τὸ 34 ἔτος. Ἄλλ' οὐδὲ τὸ λείψανον αὐτῆς ἐπέτρεπον οἱ βάρβαροι τῷ ἀτυχεῖ συζύγῳ, ἵνα ἐνταφιάσῃ ἐν τῇ μονῇ Δαμάστας τῇ ἐπὶ τοῦ Κοιλιδρόμου τῇ τιμωμένῃ ἐπ' ὀνόματι τῆς «Παναγίας», ἐνθα ἐβούλετο ὁ ἀνὴρ, ἀλλ' ἐν τῇ παρὰ τὸ φρούριον Λαμίας ἐκκλησίᾳ Παναγίας τῆς «Ἀρχοντικῆς» καλουμένης, ἐνθα ἤθελον οἱ Τούρκοι! Ἐπειδὴ δὲ οἱ Τούρκοι δὲν παρέδιδον οὐδὲ τὰ ἐπιζῶντα ἐν τῇ ἡμερῆς δύο τέκνα, ὁ πατὴρ ὑπέκλεψεν αὐτὰ μὲν ὅσον Σεπτεμβρίου ἀρχομένου τοῦ 1828 διὰ στρατιωτῶν Ἑλλήνων ἐκ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ, οἵτινες ὑπ' αὐτοῦ τούτου εἶχον τεθῆ ἐν τῷ φρουρίῳ πρὸς περιθάλψιν τῶν ἡμέρων. Ὑπέκλεψαν δὲ οἱ στρατιῶται τὰ παιδία καταβιάσαντες αὐτὰ ἐν νυκτὶ διὰ σχοινίων ἐκ τῶν ἐπάλλεων τοῦ φρουρίου· ἐκαλοῦντο δὲ οἱ πιστοὶ τῷ δυστυχούντι αὐτῶν ἀρχηγῷ στρατιῶται Ἀναστάσιος Μᾶτος ἐξ Ἀγόριανης, Παναγιώτης Κούτλας ἐκ Σκληθροῦ καὶ Λουκᾶς Δαδιώτης.

Κατελθόντος τοῦ ὡς Μεσίτου ἀναμενομένου Καποδιστρίου εἰς τὴν Ἑλλάδα, διεχύθη εἰς τὰς καρδίας τῶν Ἑλλήνων ἐλπίς σωτηρίας. Ἐπιτραπίσθη δὲ κατὰ τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα ἐπαναλήψεις τῶν ἐχθροπραξιῶν, ὁ Κομνᾶς Τράκας ἐμφανίζεται αὐθις ἐν τῷ πεδίῳ τοῦ πολέμου πιστῶς ὑπέικων τῇ κυβερνήσει καὶ ἀποδεχόμενος τὰς διαταγὰς τοῦ στρατάρχου Δημητρίου Ὑψηλάντου καὶ συνεννοούμενος μετὰ τοῦ χιλιάρχου Κίτζου Τζαβέλα. Τότε δὲ τὰ μάλιστα εἰργάσθη εἰς ἐξέγερσιν τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ἐκτελών ἰδίᾳ ἔργον ἐμπιστοῦ προσκόπου, δι' οὗ ὁ στρατάρχης Ὑψηλάντης ὡς δι' ἀκοιμήτου ὀφθαλμοῦ ἐμάνθανε τὰς κινήσεις, τὸν ἀριθμὸν, τὰς ἐνεργείας καὶ τὰ φρονήματα τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἐρύθμιζε τὰς πολεμικὰς αὐτοῦ πράξεις. «Ὡς πιστὸν δὲ τοῦ ἔθνους, (γράφει αὐτῷ ὁ στρατάρχης τῆ 16 Σεπτεμβρίου 1828) σὲ προσκαλῶ νὰ μὲ πληροφορήσῃς μὲ ἐπίτηδες πεζοδρόμον καὶ μὲ ὄπλην τὴν δυνατὴν ὀφλιγωρότητα πόσοι Τούρκοι εὐρίσκονται εἰς Σάλωνα, Λεβαδίαν, Θήβας, Εὐρύπον, Ζητοῦνι καὶ Πατρατζίκι καὶ εἰς ποίας εἶνε τοποθετημένοι θέσεις, εἰς ποίαν διαθεσιν εἶνε οἱ Τούρκοι, τί φρονοῦν, τί κάμνουν, πῶς πολιτεύονται μὲ τὸν λόκον καὶ πόσοι εἶνε οἱ τακτικοὶ καὶ πόσοι οἱ ἄτακτοι... πῶς οἰκονομοῦνται εἰς Σάλωνα...» Ἡχρηστικὸς δ' ὧν ὁ στρατάρχης ἐπὶ ταῖς ἐνεργείαις τοῦ Τράκα ἔγραψεν αὐτῷ: «Εὐχαριστήθην πολὺ εἰς τὰς πράξεις σου, αἱ ὁποῖαι χαρακτηρίζουν τὸν ἐμψυχὸν ἄνδρα εἰς τὴν ψυχή σου πατριωτισμὸν καὶ ἐπαιρῶ τὴν προθυμίαν σου εἰς τὸν διατρέχοντα πόλεμόν μας κατὰ τῶν Τούρκων.» Μετέσχε δὲ ὁ Τράκας καὶ τῶν κυριωτέρων συμπλοκῶν καὶ μαχῶν τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος: τῆς παρὰ τὸ ἐν Κακορρεύματι σπήλαιον τῆς Ἀμφίσιος κατὰ τοῦ Βεῖζ Βασάρη τῆ 28 Νοεμβρίου τοῦ 1828· τῆς τῷ αὐτῷ ἔτει ἐν Ἀραχώθῃ καὶ Λεβαδείᾳ κατὰ τοῦ Ὁμέρ πασσᾶ, τῆς ἐν Μάζι τῶν Θηβῶν τῷ 1829 κατὰ τοῦ αὐτοῦ, τῆς ἐν Θερμοπύλαις μετὰ τοῦ Εὐμοροπούλου καὶ Γ. Δουδουνιώτου κατὰ τοῦ αὐτοῦ, τῆς ἐν Θήβαις ὑπὸ τὸν στρατάρχην Ὑψηλάντην κατὰ τοῦ αὐτοῦ καὶ τε-

λευταίον τῆς ἐν Φουντᾶς τῆς Λοκρίδος κατὰ τοῦ Ἀσλάμπη.

Τῷ δὲ 1835 ἢ 1837 ὑπέβαλε τῷ βασιλεῖ Ὄθωνι τῇ διαταγῇ αὐτοῦ ἐκθεσιν περὶ τῆς περὶ τὸν Παρνασσὸν ἰδίᾳ ἐπαναστάσεως. Εἶχε δ' ὁ Τράκας ἐξαισίαν μνήμην ἐνθυμούμενος ἀκριβῶς τὰ τῆς ἐπαναστάσεως χρονολογικῶς καὶ αὐτὰς ἔτι τὰς συνδιαλέξεις τῶν τῆς ἐπαναστάσεως ἀνδρῶν καὶ τὰ ἐλάχιστα αὐτῶν ἔργα καὶ ἐν μεγίστῃ λεπτομερείᾳ διηγείτο. Ἦτο δὲ ὁ ἀνὴρ πρῶτος καὶ ἀπλοῦς τοὺς τρόπους, γλυκὺς, γαλερωπός, ἀφιλοκερδής, ἡμνησικακός, θεοσεβής καὶ φιλόανθρωπος, φιλόπατρις καὶ ἀνδρείος πολεμιστής. Εἶχε δὲ σῶμα μέτριον καὶ εὐθυτενές, ὄψιν ἡλιοκαῆ μᾶλλον, τρίχας τῆς κεφαλῆς μελαινας, καὶ ὀφθαλμοὺς γλαυκοὺς. Διήγε δὲ βίον πολιτικοῦ ἤσυχον, οὐδέποτε θελήσας νὰ ἐνοχλήσῃ τὴν βασιλείαν καὶ τὴν κυβερνήσιν δι' ἀπαιτήσεων, ἀρκούμενος τῷ βαθμῷ τοῦ ταγματάρχου, ὃν ἐκ τῶν ἀπονεμηθέντων πρῶτων βαθμῶν ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ὄθωνος ἔλαθεν. Ὁ Τράκας ἐν Ἀραχώθῃ κατὰ τὴν πρώτην τοῦ Ὄθωνος περιοδείαν ἐρωτήσαντος εἰ τι καὶ αὐτὸς ἔχει νὰ ζητήσῃ, ἀπεκρίνατο ὅτι οὐδενὸς ἐπεθύμει, ὅτι ἦν λίαν ἠυχαριστήμενος, ὅτι ἤξιώθη ὑπὸ τοῦ θεοῦ νὰ ἴδῃ τὴν πατρίδα ἐλευθερὰν καὶ τὸν βασιλεῖα αὐτῆς, ὅπερ ὠνεύοντο τόσοι γενεαί, οἱ δὲ πλείστοι τῶν ἀγωνιστῶν δὲν ἤξιώθησαν νὰ ἴδωσι φονευθέντες ἐν ταῖς μάχαις ἀπέλιπδες.

Ἐτελεύτη δὲ ὁ Κομνᾶς Τράκας τῆ 4 Φεβρουαρίου τοῦ 1840 ἔχων τὸ 54 ἔτος.

ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Τῷ ΚΑΘΗΓΗΤῃ ΚΥΡΙῷ

ΚΩΝΣΤΑΝΤ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛῷ

(Συνέχεια καὶ τέλος)

Κατὰ δὲ τὴν εἰς Σούδαν ἐκστρατείαν τὴν ἀρξαμένην τὴν 15 Ἰουλίου ὁ πλοίαρχος Ἰωάννης Ζάκας πρῶτος συνεπλάκη μετὰ τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου τὴν πρώτην ἡμέραν, καὶ τὴν δευτέραν ἡμέραν ἀρξαμένος τῆς ἐπιθέσεως, συνοδεύων τὸ πυρπολικὸν τοῦ πυρπολητοῦ Μιχαὴλ Μπουντούρη¹. Κατὰ δὲ τὴν εἰς Μεσολόγγιον ἐκστρατείαν ἀρξαμένην τὴν 18 Ὀκτωβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους 1825 ἀποτελῶν τὴν πρωτοπορείαν τοῦ στόλου εὐρέθη κατισμένος εἰς τὰς παρὰ τὸ Μεσολόγγιον ὑφάλους φέρων δύο ἐκ τῶν τοῦ πληρώματος πληγωμένους². Καὶ κατὰ

1) Ὅρα ἡμερολόγιον Ἀντιναυάρχου Σαχτούρη, ἐνθα σημειοῦνται τὰ ἐξῆς: Μετὰ τοὺς ἀκροβολισμοὺς τοῦ Ζάκα, Λαλεχοῦ, Μπάμπα καὶ Λεωνίδα τὰ πλοῖα ἀπομακρύνθησαν. Τὴν ἐπομένην βλέπομεν τὸν Ζάκαν νὰ συντροφεύῃ τὸ πυρπολικὸν τοῦ Μιχαλάκη Μπουντούρη, τὸν Ἀντώνιον Κριεζῆν ἄλλο, τὸν Σαχίνην ἄλλο.

2) Ὅρα ἡμερολόγιον Ταγμαδοῦ καὶ ἀντιναυάρχου Σαχτούρη.

τὴν δευτέραν εἰς Μεσολόγγιον ἐκστρατείαν τὴν ἀρξαμένην τὴν 21 Δεκεμβρίου 1825 ὁ πλοίαρχος Ἰωάννης Ζάκας ἠγωνίσθη ἐπίσης¹.

Κατὰ δὲ τὴν εἰς Σάμον ἐκστρατείαν τοῦ 1826 τὴν ἀρξαμένην τὴν 11 Ἰουλίου ὁ πλοίαρχος Ἰωάννης Ζάκας ἠγωνίσθη². Ὅτε δὲ κατὰ τὴν αὐτὴν ἐκστρατείαν τὴν 3 Ἰουλίου ἢ ὑπὸ τὸν ναύαρχον Μιαούλην πρώτη μοῖρα ἐξ ἑννέα μόνον πλοίων ἔμεινε μόνη ἀπέναντι ὀλοκλήρου τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου τῆς ἠγωνίσθη λαμπρότερον τοῦ πλοίαρχου Ἰωάννου Ζάκα, ὅτε ἐπῆλθεν ἡ γαλήνη καὶ μία Τουρκικὴ φρεγάτα ῥυμουλκουμένη ἀπὸ 27 λέμβους διὰ νὰ πλησιάσῃ τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ πολεμήσῃ ταῦτα μετ' ἐπιτυχίας. Τότε ὁ πλοίαρχος Ἰωάννης Ζάκας, ὅστις εὐρίσκετο ὁ πλησιέστερος πρὸς τὴν φρεγάταν καθήυθνε πῦρ τόσον πολὺ καταστρεπτικὸν κατὰ τῶν λέμβων, ὥστε τὰς ὑπεχρέωσε νὰ ὑποχωρήσωσι.

«Ταυτοχρόνως ὁ Μιχαὴλ Ρούφας κυβερνῶν πυρπολικὸν ἐρυμουλκεῖτο ἐν τῷ μέσῳ τῶν Τούρκων, καίτοι ἐκτιθέμενος εἰς τὸ πῦρ αὐτῶν, καὶ κατ' ἐξοχὴν εἰς τὸ τοῦ πλοίου, τὸ ὅποιον ἐσκόπει νὰ πυρπολήσῃ. Ἀλλὰ σὺν τρεῖς ἀνδρα φονευμένους καὶ τέσσαρας πληγωμένους ἐντὸς τῆς λέμβου τῆς ῥυμουλκούσης τὸ πυρπολικὸν του, ὑπεχρέωθη νὰ παραιτηθῇ τῆς προθέσεως αὐτοῦ καὶ ν' ἀπομακρυνθῇ τοῦ πεδίου τῆς μάχης.» «Ἡ μάχη διήρκεσε μέχρι τῆς νυκτός. Οἱ Τούρκοι ἐτρέπησαν πρὸς τὴν Μιτυλήνην, καὶ πλείστα Ἑλληνικὰ πλοῖα προσωρμίσθησαν πρὸς ἐπισκευήν. Ὁ ναύαρχος Μιαούλης ἔσχε τὸ πηδάλιον αὐτοῦ κεκομμένον, καὶ μολοντὶ ἦσαν τὰ λοιπὰ πλοῖα βεβλαμμένα, ὁ ἐχθρὸς ἐπαυσε πλέον ν' ἀπειλῇ. Κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ἡ ἀδράνεια αὐτοῦ ἐγένετο καταφανέστερα ἀκόμη ἢ κατὰ τὰς προηγουμένας μάχας, καθότι δὲν εἶχε τότε νὰ πολεμήσῃ ἢ μόνον ἑννέα πλοῖα»³.

Πλείστα ἐκ τῶν ῥυμουλκουσῶν τὴν φρεγάταν λέμβων ἐβυθίσθησαν αἱ δὲ λοιπαὶ ἐκρύβθησαν ὑπὸ τὴν πλευρὰν αὐτῆς ἀφίσασαι αὐτὴν ἀκίνητον· ὁ δὲ πυρπολιτὴς Μιχαὴλ Ρούφας ἐπετέθη ῥυμουλκούμενος⁴. Δὲν μνημονεύει ἡ ἐπιτροπὴ τοῦ ἀνδραγαθῆματος αὐτοῦ, καθότι δὲν ἠναψε οὔτε ἐβυθίσθη τὸ πυρπολικὸν του.

Μετὰ τὴν ἀνωτέρω γιγαντομαχίαν τῆς πρώτης μοίρας ὑπὸ τὸν ναύαρχον Μιαούλην, ἠτις ὑπῆρξε τὸ ἔσχατον τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου, καθότι αἱ ἐκστρατεῖαι αὐτοῦ ἔληξαν, καὶ μετὰ τὴν σύλληψιν τοῦ πλοίου τοῦ πλοίαρχου Ἰωάννου Ζάκα ὑπὸ τοῦ Ἀγγλοῦ Μοιράρχου Ἀμιλτων ἐντὸς τοῦ λιμένος τῆς Ἰθράς⁵, οὗτος δὲν ἐπαυσε νὰ ἡσυχάζῃ. Ὁπῶ κατὰ τὴν ἐκστρατείαν εἰς Βῶλον τὴν ἀρξαμένην τὴν 5 Ἀπριλίου τοῦ 1827

1) Ὅρα ἡμερολόγιον ἀντιναυάρχου Σαχτούρη.

2) Ὅρα ἡμερολόγιον Ταγμαδοῦ καὶ Σαχτούρη.

3) Ὅρα Ζουρδαῖν Ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος.

4) Ὅρα μητρώον ἀγωνιστῶν Μιχαὴλ Ρούφας πυρπολιτῆς ἐξ Ὑδρας ἀπὸ τοῦ 1826—1827.

5) Περὶ ὧν δρᾶ Ζουρδαῖν.

έσυντρόφευε τὸν πλοίαρχον Γεώργιον Σαχίνην, κατὰ δὲ τὴν ἐκστρατείαν εἰς Αἴγυπτον ἐπὶ Κόχραν τὴν ἀρξαμένην τὴν 7 Ἰουλίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἐσυντρόφευε τὸν πλοίαρχον Ἰωάννην Λαλεχόν, κατὰ δὲ τὴν εἰς Μεσολόγγιον ἐκστρατείαν ἐπὶ Κόχραν τὴν ἀρξαμένην τὴν 29 Αὐγούστου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἐσυντρόφευε τὸν πλοίαρχον Γ. Λαλεχόν, καὶ κατὰ τὴν ἐκστρατείαν εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος ἐπὶ ναυάρχου Μιαούλη τὴν ἀρξαμένην τὴν 2 Ὀκτωβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἐσυντρόφευε τὸν πλοίαρχον Ἀντώνιον Κριεζήν.

Ταῦτα ἐπὶ τῇ ἀρξαμένῃ ἀνατυπῶσαι τῆς Ἱστορίας τοῦ κ. Παπαρρηγοπούλου ἐθεώρησα καθήκον νὰ παρατηρήσω αὐτῷ ἵνα μὴ ἀδικήσῃ οὕτω ἐν ἔργῳ σοβαρῶ καὶ μονίμῳ ἄνδρα τοῦς ὑποίους ἀναγνώστης παρεῖδεν ἐν τῇ συντάξει τῶν πινάκων τῆς Ἐκθέσεως τῶν Κειμηλίων τοῦ Ἀγῶνος. Ἐὰν δὲ καὶ ὁ κ. Παπαρρηγόπουλος ἀκούσῃ νὰ ἐπανορθώσῃ τὴν ἀδικίαν ἔχομεν δ' ἐλπίδος ὅτι οἱ λοιποὶ ἱστορικοὶ δὲν θὰ παρίδωσι τὰς ὑποδεικνυόμενας πηγὰς πρὸς κατάρτισιν τοῦ τμήματος τοῦτου τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας, τὸ ὑποῖον παρουσιάζει τοσοῦτω ἔξοχα γεγονότα.

Α. Ζ.

ΦΩΤΕΙΝΗ

ΔΙΗΓΗΜΑ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΒΑΛΑΒΑΝΗ

Α΄.

Πάντες γνωρίζουσι τὰς κατὰ τὸν Ὀκτώβριον 1883 ἐπισυμβάσας ἐν Ἀθήναις τρομερὰς ἐκείνας καὶ ἐκτάκτους βροχὰς, αἵτινες προῦξένησαν τοσαύτας καταστροφὰς.

Ἡ πρώτη βροχὴ ἀπὸ τῆς 7ης μ. μ. μεταβῆ παρά τινι φιλικῇ οικογενείᾳ κειμένη ἐν τῇ συνοικίᾳ Πλάκας, ὅτε τὴν δὴν ἀκούομεν νὰ ἐκρήγνυται βροχὴ βροχαιοτάτη. Ἐπίστευέ τις ὅτι οἱ καταβράκται τοῦ οὐρανοῦ ἤνοιξαν καὶ ὅτι νέος κατακλυσμός ἐπέσκηπτε, παρὰ τὴν κατὰ παράδοσιν οὐρανίαν πρὸς τὸν Νῶε ὑπόσχεσιν. Ἀστραπαὶ φοβεραὶ καὶ βρονταὶ διέσχίζον τὸν ὄριζοντα καὶ ἡ βροχὴ κατέπιπτε, παταγωδῶς πλήττουσα τὰ πεζοδρόμια καὶ τοὺς τοίχους τῶν οἰκιῶν. Οἱ ἐν τῇ οἰκίᾳ, ἐν ᾗ εὐρισκόμην, ἐνησχολοῦντο εἰς τὸ νὰ συλλέγωσι τὸ ὕδωρ, ὅπερ ἔρρεε διὰ βωγμῶν ἀπὸ τῆς ὀροφῆς.

Τὴν δεκάτην περίπου ὥραν μ. μ. ἡ βροχὴ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἔπαυσεν, καὶ τέλος ἤτοιμάσθη ν' ἀναχωρήσῃ. Ἀπειρήναι τὸς ἐν τῇ οἰκίᾳ καὶ κατῆλθον τὴν κλίμακα.

Μόλις ἐξῆλθον εὐθὺς ἔστρεψα τὸ βλέμμα μου πρὸς τὸν οὐ-

ρανόν. Ὅποια ἀντίφασσις καὶ ἀστασία τοῦ Ἀττικοῦ οὐρανοῦ! Ὁ πρὸ ὀλίγων μόλις ὥρῶν ὑπὸ βαρυτάτων καὶ μελανῶν νεφῶν κεκαλυμμένος, ὁ πρὸ ὀλίγων μόλις ὥρῶν ἀπειλιῶν τὴν Κερκωπίαν, δι' ἀστραπῶν καὶ βροντῶν ἄστατος οὐρανός, ἦτο νῦν ἀνέφελος καὶ ἡ σελήνη ἐφώτιζε διὰ τοῦ λαμπροῦ φωτός της τὴν ὁδόν. Προῦχώρησα καὶ μετὰ τινα λεπτὰ εὐρέθην παρὰ τὴν πλατείαν τοῦ Θεάτρου τῶν Ὀλυμπίων. Ἡ σελήνη ἐφώτιζε τὰ περίξ. Ὀλίγον περαιτέρω ἐφαίνετο ὁ Ἰλισσός, πλημμυρῆσας, ἄγριος, παφλάζων καὶ μετ' ἀπαισίου κρότου βέων· τὸ ὀρηκτικὸν ρεῦμα αὐτοῦ ἐφαίνετο κατάμαυρον. Ἡ Πλατεία τῶν στύλων διηρείτο ὑπὸ ρυάκων ὀμβρίων ὑδάτων βαρεῖα δὲ ὀσμὴ βροχίου ὕδατος ἐξεπέμπετο ἀπὸ τοῦ ὀλισθηροῦ ἐδάφους. Λεπτὸς ἀήρ ἔπνεε καὶ μακρὰν ἐπὶ τοῦ ὀριζοντος ἤστραπτεν ἐνίοτε, καίτοι ὁ οὐρανός ἦτο πλέον ἀνέφελος, καὶ πλησίον μου ἤκούετο ὁ μονότονος ἐκείνος ἤχος τῶν ρυάκων, ὧν ὑπερεῖχεν ὁ μυκώμενος Ἰλισσός.

Ἡ πλατεία τῶν στύλων ἦτο παντελῶς ἔρημος. Πάντες εἶχον καταφύγη εἰς τοὺς οἴκους τῶν πρὸ τῆς βροχῆς ἐκείνης. Μόνος παριστάμην εἰς τὸ περίεργον ἐκεῖνο τῆς φύσεως θέαμα καὶ εἰς τὸ λαμπρὸν αὐτῆς μεγαλεῖον.

Παρατηρήσας ἐπὶ τινα καιρὸν εἰσέτι τὸ θέαμα ἐκεῖνο ἐστράφην, ἵνα ἐπιστρέψω εἰς τὴν οἰκίαν μου. Ἐβάδιζον στηριζόμενος, διὰ τὸ ὀλισθηρὸν τῆς γῆς, ἐπὶ τοῦ ἀλεξιβροχίου μου καὶ παραμερίζων πρὸ τῶν ὀρηκτικῶν ρυάκων ὅτε εἰσῆλθον εἰς τὴν ὁδὸν Φιλελλήνων, ἐν τινι ἐκεῖ δρομίσκῳ, μοὶ ἐφάνθη ὅτι ἤκουσα κλαυθμούς. Δὲν προσέσχον πολὺ, ἀλλ' ὅτῳ ἐπλησίαζον οἱ κλαυθμοὶ ἠύξανον καὶ ἐγένοντο μᾶλλον εὐδιάκριτοι. Ἐπλησίασα ἐγγύτερον.

Ἐκεῖ, παρὰ τὸ ἀνάβαθρον μεγάλης οἰκίας, ἐκάθητο ὀκταετής περίπου κορασὶς κατάθρεκτος, συμμαζευμένη καὶ κλαίουσα. Τὰ ἐνδύματά της ἦσαν ἐνιαχοῦ ἐσχισμένα καὶ ἐφαίνετο ἡ σὰρξ αὐτῆς καταμέλανος ἐκ τῆς βροχῆς. Τὴν ἐπλησίασα καὶ εἶδον ὅτι ἐρρίγει ἡ ταλαίπωρος!

— Τί κάνεις ἐδῶ, τὴν ἐρωτῶ. Πῶς εὐρίσκεισαι ἐξω καὶ δὲν πηγαίνεις σπῖτι σου;

Τὸ κοράσιον ἐξηκολούθει νὰ κλαίῃ.

— Δὲν ἀποκρίνεσαι; τῇ λέγω πάλιν.

— Πάει ἡ μητέρα μου, πάει ἡ Φρόσω μας, ἀπαντᾷ ἐκεῖνο κλαυθμηρίζον.

— Ποῦ πῆγαν; ἐρωτῶ μὴ ἐννοήσας.

— Πέθαναν! νὰ, ἔπεσε τὸ σπῖτι ἀπὸ τῆς βροχῆς καὶ τῆς πλάκωσας, λέγει τὸ κοράσιον κλαῖον εἰσέτι.

Ἐνόησα ὅτι οὕτω δὲν θὰ κατάρθουν νὰ μάθω τίποτε, διότι τὸ ἀτυχὲς κοράσιον δὲν ἦτο εἰς κατάστασιν νὰ μοὶ διηγηθῇ σαφῶς τί ἐπαθεν, ἐπειδὴ τὸ ἔβλεπον νὰ ριγῇ ὑπὸ τὰ διάβροχα ἐνδύματά του καὶ ἔνεκα τῶν κλαυθμῶν.

(Ἐπεταὶ τὸ τέλος).

